

Zitierhinweis

Prokš, Petr : recension de : Jan Němeček (ed.),
Československo-sovětská smlouva 1943, Praha : Historický ústav,
2014, dans : Český časopis historický, 2015, 2, p. 590-591, DOI:
10.15463/rec.1189737664

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

bal, Bedřich Jenšovský a další). Pro pochopení peripetií meziválečného Československého historického ústavu v Římě je podstatná zmínka o konkurenčním napětí mezi V. Kybalem a K. Kroftou v době, kdy se tito někdejší vatikánští editoři stali diplomatickými představiteli nové republiky u italské vlády a u papežské kurie.

Publikaci uvozuje biografická stať Jaroslava Čechury, která vedle souhrnu základních dat vyzvedá Stloukalovy zásluhy o nové akviziční pojetí Archivu Národního muzea i jeho mimořádně rozsáhlou vědecko-organizační a popularizační činnost. Knihu uzavírá ediční poznámka z pera Milana Stloukala a překvapivě jen „výběrový“ jmenný rejstřík, ač by jistě bylo žádoucí zachytit všechny osoby zmíněné ve vydaném textu. Edice pamětí Karla Stloukala je významným pramenným obohacením jak pro výzkum vnitřních dějin české historiografie, tak i pro pochopení jejích mezinárodních vztahů.

Jaroslav Pánek

Jan NĚMEČEK a kol.

Československo-sovětská smlouva 1943

Praha, Historický ústav 2014, 212 s.,

ISBN 978-80-7286-237-5.

Spojenecká smlouva Československé republiky, reprezentované exilovou vládou v Londýně, se Sovětským svazem ze dne 12. prosince 1943 vždy představovala a nadále bude nepochybně představovat jedno z klíčových témat moderních dějin nejen Československa, ale v širším měřítku také mezinárodních vztahů. Smlouva byla na jedné straně oslavována jako definitivní, tedy řečeno slovy dobové propagandy „na věčné časy“ zajištění bezpečnosti Československa, na straně opačné jako „zrada“

a „zaprodání“ Československa mocenským zájmům komunistické Moskvy. Není třeba se však příliš divit, jednalo se o zásadní politickou událost, takže do hodnocení smlouvy bude nejdříve pronikat také politické hledisko.

Kolektiv historiků pod vedením Jana Němečka přistoupil ke zpracování tématu s vědomím výše zmíněných skutečností. Proto se soustředil především na širokou škálu původních dokumentů z domácích a zahraničních archivů (včetně archivů velmocí – Velké Británie, Sovětského svazu a Spojených států), které tvoří hlavní základ výkladů a hodnocení, dále přihlédl k početným edicím pramenů a kriticky se vypořádal s obsáhlou odbornou literaturou. Uzavření smlouvy bylo vloženo do širších souvislostí vývoje druhé světové války a mezinárodních vztahů. Odpovídající pozornost je věnována významu smlouvy pro poválečný vývoj Československa od rozbíhající se studené války až po začínající normalizaci po sovětské okupaci Československa v srpnu 1968.

Nedílnou součástí knihy je i reprodukce originálu této smlouvy a souvisejících ratifikačních dokumentů z Archivu smluv Ministerstva zahraničních věcí ČR, která může ukončit diskuse na téma tajných dodatků k této smlouvě.

Autoři analyzují pozici československé exilové vlády v Londýně a její reálné možnosti k prosazování vlastních názorů a koncepcí. Aniž by byla opomíjena zásadní role prezidenta Edvarda Beneše, oprošťují se od tradiční personifikace přípravy smlouvy, která přes mnohdy vyostřenou diskusi byla nakonec kolektivním dílem celé exilové vlády. Exilová vláda samozřejmě musela do značné míry brát také ohled na stanovisko britských i amerických spojenců, kteří se k uzavření

smlouvy stavěli více než zdrženlivě. Je třeba si rovněž uvědomit, že prosazení smlouvy bylo také jakýmsi aktem svrchovanosti exilové vlády při řešení budoucnosti Československa. Současně se smlouva bezprostředně týkala také velice citlivých československých vztahů s polskou exilovou vládou, která měla vůči Sovětskému svazu vyhraněně kritický přístup. Autoři také věnují pozornost dopadu podepsání smlouvy do vnitřního života v okupované zemi, tehdy protektorátu Čechy a Morava. Protektorátní propaganda využila smlouvy k osočování exilové vlády, kterou obviňovala ze zaprodání národa „bolševické“ Moskvě a pro podporu stanoviska, že český národ může najít svou budoucnost pouze pod ochrannou Německé říše. Podobně přistupovala ke smlouvě propaganda tehdejší Slovenské republiky.

Při osvobození Československa se však prakticky ukázaly limity pro naplnění smlouvy. Sovětská strana se ji snažila využívat především k prosazování vlastních nároků bez ohledu na stanovisko československé vlády, jak se to ukázalo v případě ztráty Podkarpatské Rusi. Smlouva se stala v poválečném období a ještě více po komunistickém převratu v únoru 1948 základem zahraniční orientace Československa, jehož strategická poloha ve střední Evropě byla pro Moskvu natolik zásadní, že přikročila k neslýchanému aktu, jakým byla pozdější přímá vojenská okupace „spojeneckého“ Československa v srpnu 1968. Nová „spojenecká“ smlouva z roku 1970, formálně navazující na smlouvu z roku 1943 (prodlouženou protokolem z roku 1963 o dalších dvacet let), pouze kodifikovala již vojenskou mocí zajištěné vazalské postavení socialistického Československa v duchu „Brežněvovy doktríny“ o omezené svrchovanosti socialistických zemí v zájmu „obranu socialismu“.

Přínos knihy spočívá v řadě nových faktů a postřehů na základě zásady *ad fontes*, aniž by se snažila o nějaké definitivní a nezvratné závěry. Při dosavadním hodnocení se většinou pozdější zkušenosti, zejména z února 1948 a srpna 1968, vnášely zpětně do válečného období v tom smyslu, jako by již tehdy, v prosinci 1943, započala tragédie Československa. Autoři se správně vyhýbají takovému ahistorickému přístupu a hodnotí smlouvu podle poměrů válečného období. Nejde přitom o výklad jednotlý, naopak: z jednotlivých kapitol vyplývá i určitá názorová různorodost v autorském kolektivu. Každý autor se snažil přistupovat k uvedené problematice ze svého úhlu pohledu, při kterém byla akcentována různá hlediska: mezinárodní, diplomatická, vojenská nebo vnitropolitická, zvláštní význam mají také kapitoly věnované dopadu smlouvy do poválečného vnitřního vývoje a mezinárodního postavení Československa.

Je třeba si přitom položit otázku, zda exilová vláda měla jinou možnost, než se pokusit předem si vyjasnit a upravit budoucí vztahy se Sovětským svazem, se kterým rokovaly a smlouvy uzavíraly také západní spojenecké mocnosti. A skutečnost, že se Moskva necítila smlouvou příliš vázána při respektování nebo spíše nerespektování suverenity Československa a využívala ji pouze pro vlastní mocenské zájmy, nebyla vina exilové vlády. Naopak, její povinností a odpovědností bylo alespoň se pokusit o vyjasnění vztahů s Moskvou, když se dalo předpokládat, že strategické postavení Československa ve střední Evropě bude v poválečném období hrát významnou roli pro Východ i Západ.

Petr Prokůp